

Lech Miastkowski*

FORMY, MECHANIZMY I ZASADY REGULACJI PODWYŻEK CEN
W WYBRANYCH KRAJACH KAPITALISTYCZNYCH

Potrzeby opanowania zwykłego ruchu cen i ograniczania ich inflacyjnego wzrostu, potrzeby weryfikacji i selekcji podwyżek cen i regulacji tzw. "podań dalej" cenowego, płacowego i kapitałowego, czyli regulacji przenoszenia na ceny wyrobów wzrostu cen środków produkcji, płac i kosztów reprodukcji kapitału, znajdują stosunkowo szerokie rozwiązania systemowe i instytucjonalne w rozwiniętych krajach kapitalistycznych. Rozwiązania te wchodzi w skład instrumentów i instytucji interwencjonizmu państwowego i publicznego, w tym na interesującym nas odcinku cen, dyktowanego ogólnymi interesami systemu kapitalistycznego.

Generalnym punktem wyjścia i założeniem wykształconych w tej dziedzinie zasad i sposobów weryfikacji oraz selekcji podwyżek cen, tłumienia ich inflacyjnego wzrostu jest zasada: pełna swoboda przedsiębiorstw do utrzymywania cen na dotychczasowym poziomie i do obniżania cen, a ograniczona swoboda podnoszenia cen. Oparte na tej generalnej zasadzie rozwiązania regulujące zwykły ruch cen znajdują stosunkowo szerokie poparcie, ich stosowanie i podnoszenie skuteczności znajduje się pod presją zorganizowanego ruchu robotniczego, związków zawodowych. Nie bez znaczenia są tu uświadomione potrzeby zachowania spokoju społecznego i powszechna popularność programów zwalczania inflacji.

Wydaje się zatem celowe, aby przedstawić w zarysie zasady i sposoby weryfikacji i selekcji podwyżek cen, opanowywania epide-

* Prof. dr hab., Instytut Ekonomii Politycznej Uniwersytetu Łódzkiego.

micznego rozchodzenia się zwykłego ruchu cen z wykorzystaniem doświadczeń wybranych krajów kapitalistycznych, które wypracowały w tym zakresie liczne zasady, sposoby i urządzenia mające znaczenie ponadustrojowe.

U podstaw mniej lub bardziej rozwiniętego systemu regulacji zwykłego ruchu cen w krajach kapitalistycznych leżą następujące założenia, że:

1) mechanizm rynkowej weryfikacji i selekcji podwyżek cen musi być uzupełniony przez centralno-rządową, rządowo-społeczną lub społeczną regulację;

2) nie należy ograniczać swobody przedsiębiorstw i ich organizacji do obniżania cen, natomiast ze względów ogólnych potrzeb opanowania, tłumienia i selekcji zwykłego ruchu cen należy posługiwać się metodami kontrolowanej, regulowanej i ograniczanej swobody przedsiębiorstw i organizacji gospodarczych do podnoszenia cen;

3) obowiązek uzasadnienia podwyżek cen wyrobów, zastosowania "podaj dalej" należy do przedsiębiorstw - wytwórców lub sprzedawców;

4) przedsiębiorstwa i organizacje gospodarcze ujawniają wobec odpowiednich instytucji regulujących zwykły ruch cen zamiar o podwyższeniu cen wyrobów z wyprzedzeniem dostatecznym dla procesu negocjacji, konsultacji, weryfikacji i selekcji ewentualnej korekty oraz akceptacji wniosków o podwyżki cen.

Potrzeby praktyki ograniczania zwykłego ruchu cen, uogólnienie doświadczeń w tym zakresie danego kraju, jak i innych krajów popychały i umożliwiały wykształcenie się trójczłonowego systemu regulacji podwyżek cen. Obejmował on: 1) instytucje centralnej regulacji zwykłego ruchu cen, 2) formy i metody regulacji podwyżek cen, oraz 3) zasady weryfikacji i selekcji wniosków o podwyżki cen.

Powołany do życia trójczłonowy system regulacji, weryfikacji i selekcji, tłumienia zwykłego ruchu cen wykazuje przy tym zawsze dwie strony: z jednej strony chodzi o ograniczanie zwykłego ruchu cen, rozkładanie go w czasie, sprowadzanie do niezbędnych rozmiarów, a z drugiej zachodzi swoiste wymuszanie efektywnościowych reakcji przedsiębiorstw wobec drożenia czynników produkcji czy pogarszających się warunków gospodarowania.

Oto zasady i sposoby regulacji, weryfikacji i selekcji rozchodzenia się zwykowego ruchu cen w poszczególnych krajach¹.

Holandia. Obowiązuje w tym kraju zasada (z wyjątkami), że wzrost płac nie może powodować wzrostu cen wyrobów, nie może być "wypracowywany" drogą płacowego "podaj dalej", czyli podwyżkami cen kosztem kieszeni odbiorców. Zamiast przerzucania podwyżek płac na ceny wyrobów należy uruchamiać źródła na te cele we wzroście wydajności pracy, oszczędności zużycia środków produkcji, we wzroście efektywności wyłożonego kapitału bądź w podziale zysku przedsiębiorstwa. Od zasady eliminacji płacowego "podaj dalej" są wyjątki, te mianowicie, kiedy udzielona zostaje zgoda rządu na sfinansowanie całości albo części koniecznego wzrostu płac w danym przedsiębiorstwie ze wzrostem cen jego wyrobów. Zgoda ta zostaje udzielona w przypadkach, gdy konieczny wzrost płac bez odpowiedniego wzrostu cen wyrobów odbiłby się ujemnie na niezbędnej rentowności danej produkcji.

Ponadto obowiązuje zasada, że nie podnosi się cen pod wpływem wzrostu kosztów produkcji zależnego od przedsiębiorstwa. Podwyżki cen wyrobów są przeprowadzane jedynie pod wpływem niezależnych od ich wytwórców, zewnętrznych zmian kosztów. Stosuje się przy tym zasadę, że w przypadku niezależnego wzrostu kosztów ceny m o g ą być podniesione, natomiast w przypadku niezależnego obniżenia się kosztów ceny wyrobów m u s z ą być obniżone. Do kosztów "niezależnych" zalicza się m. in. ceny produktów finalnych, koszty zakupu podstawowych i pomocniczych materiałów, półfabrykatów, opłaty frachtowe, koszty reklamy i usług obcych,

¹ Wykorzystano tu takie pozycje, jak: A. G. M e e r h a e n g h e, Teoria i polityka cen, Prace i Materiały Zakładu Badania Cen, PKC, nr 20, 1974; H. G r o z d a n o w, Bezpośrednie metody kontroli cen w Stanach Zjednoczonych, Materiały informacyjne PKC, nr 7, 1977; i d e m, Organizacja i formy kontroli cen w Wielkiej Brytanii w latach siedemdziesiątych, Materiały informacyjne PKC, nr 1, 1980; i d e m, Regulowanie cen przez rząd w niektórych krajach zachodnich, Materiały Informacyjne PKC, nr 8, 1981; L. M i a s t k o w s k i, Społeczny mechanizm regulowania podwyżek cen w Austrii, "Gospodarka Planowa" 1982, nr 7; W. B. S z t y b e r, Metody państwowej regulacji cen (na przykładzie Austrii), Prace i Materiały Zakładu Badania Cen PKC, nr 71, 1983; J. S t a n k i e w i c z, Systemy państwowej regulacji cen w niektórych krajach zachodnio-europejskich, Zakład Badania Cen, Systemy cen za granicą, Warszawa, maj 1984.

koszty amortyzacji nowych inwestycji, nie związane z wymianą urządzeń produkcyjnych. Zamiar podwyżki cen z odpowiednim uzasadnieniem należy zgłosić z określonym wyprzedzeniem, przy czym organ rządowy, rozpatrujący wniosek, może zakazać dokonania podniesienia cen sprzedaży wyrobów. Można też w Holandii spotkać się z dobrowolną weryfikacją zamierzonego "podać dalej". Otóż w celu uniknięcia zakazu podniesienia cen, jako ekonomicznie nieuzasadnionego lub uniknięcia nakazu cofnięcia dokonanego podniesienia cen, a więc uniknięcia posmaku skandalu i dla zachowania dobrego imienia firmy, niektóre przedsiębiorstwa, nie objęte obowiązkiem zgłaszania zamierzonych podwyżek cen i uzyskania na nie akceptacji, dobrowolnie konsultują zamiar podwyższenia cen swoich wyrobów z organem rządowym. Jego akceptacja na podwyżki cen jako ekonomicznie uzasadnionych pozwala firmie zachować "twarz" wobec swoich klientów.

Wielka Brytania. Na podstawie ustawy antyinflacyjnej w 1973 r. powołano, a w 1977 r. zmodyfikowano Kodeks Cen (i płac) z organem Komisji Cen. "Generalną zasadą Kodeksu Cen było:

- określenie limitu, do którego ceny mogły wzrastać z tytułu wzrostu kosztów,
- wzmocnienie kontroli cen poprzez limitowanie jednostkowych stawek zysku,
- wzmacnianie efektów konkurencji i zapewnienie pełnych jej korzyści dla ogólnego poziomu cen"².

W Wielkiej Brytanii przyjęto trzy zasadnicze formy kontroli i regulacji zwykłego ruchu cen:

- 1) obowiązek uzyskiwania każdorazowej zgody Komisji Cen na zamierzoną podwyżkę cen opartą na udokumentowanych wnioskach (składanych na 28 dni przed terminem proponowanej podwyżki).
- 2) obowiązek sporządzania kwartalnych sprawozdań o zmianach cen, kosztów i zysków oraz przedkładania ich Komisji Cen.
- 3) przedsiębiorstwa nie objęte wyżej podanymi formami, których wyroby pozostają przedmiotem regulacji zwykłego ruchu cen

² H. G r o z d a n o w, Organizacja i formy kontroli cen..., s. 21.

zobowiązane są prowadzić rejestr dokonanych zmian cen i osiągniętych zysków (do wglądu zewnętrznej kontroli cen)³.

Systemem regulacji podwyżek cen są objęte przedsiębiorstwa wytwarzające produkty i usługi o podstawowym znaczeniu dla gospodarki i artykuły konsumpcyjne istotne dla kształtowania się kosztów utrzymania ludności; w praktyce większość dóbr i usług na rynku krajowym. Spod weryfikacji podwyżek cen są wyłączone artykuły o cenach sezonowych, będące pod wpływem krótkookresowych czynników po stronie podaży lub popytu, nieprzetworzone, świeże artykuły żywnościowe (np. jaja, mięso, ryby, owoce, warzywa), artykuły przeznaczone na eksport, wyroby i usługi, których ceny są regulowane przez inne organy (np. ceny biletów samolotowych, autobusowych).

T a b e l a 1

Obowiązywanie poszczególnych form kontroli
i regulacji podwyżek cen
w trzech grupach przedsiębiorstw - wielkich, średnich i małych
- z uwzględnieniem rodzaju działalności

Roz- dziej- ność	Forma kon- tro- li	Zgłaszają zamie- rzone podwyżki cen do akceptacji i przedkładają kwartalne spra- wozdania	Przedkła- dają kwartalne sprawo- zdania	Prowadzą rejestr dokonanych zmian cen i osiągniętych zysków
		ogólne obroty roczne w mln £		
Przedsiębiorstwa:				
produkcyjne		pow. 12,0	-	2,4-12,0
usługowe		pow. 9,0	-	0,6- 9,0
handlowe		-	pow. 18,0	0,6-18,0
Budownictwo		-	pow. 9,0	2,4- 9,0
Wolne zawody		-	pow. 0,9	0,24- 0,9

Źródło: H. Grodzanow, Regulowanie cen przez rząd w niektórych krajach zachodnich, Materiały informacyjne PKC, nr 8, 1981, s. 13.

³ W latach siedemdziesiątych stosowano czwartą formę regulacji zwykłego ruchu cen, a mianowicie dwu lub trójstronne (przemysł, rząd, związki zawodowe) umowy o ruchu cen i płac.

Wymienione trzy zasadnicze formy kontroli (por. tab. 1) odznaczają się różnym stopniem ingerencji rządowego organu cenowego. Dostosowano je do trzech grup przedsiębiorstw wyodrębnionych wg:

1) kryterium wielkości przedsiębiorstwa mierzonej okresowo aktualizowanymi rozmiarami rocznego obrotu;

2) kryterium rodzaju działalności.

Organ centralnej regulacji podwyżek cen - Komisja Cen - rozpatruje wnioski o podwyżki cen, bada przedkładane jej sprawozdania z punktu widzenia różnego rodzaju kryteriów. Wydaje się pożyteczne ich podanie z punktu widzenia zasad przenoszenia wzrostu kosztów produkcji i dopuszczania do podnoszenia cen, zasad weryfikacji i selekcji "podać dalej". Oto kryteria tej weryfikacji:

"a) zapewnienia pokrycia kosztów poniesionych na wyprodukowanie towarów dostarczanych na rynek i za wykonane usługi;

b) zachęcania do obniżania kosztów poprzez bardziej racjonalne wykorzystanie surowców i obniżania w wyniku tego cen wyrobów i usług;

c) zapewniania dochodów z wykonywanych usług i ze sprzedaży towarów dostarczanych na rynek, które pokryją poniesione nakłady i umożliwią produkcję w następnych latach, tj.:

- pokryją poniesione nakłady łącznie z nakładami związanymi z ryzykiem,

- umożliwią nagromadzenie funduszy, które zachęcą do wdrażania postępu technicznego i wprowadzania innowacji oraz przyczynią się do rozwoju przedsiębiorstw;

d) uwzględniania zmian cen przy ustalaniu wartości środków trwałych;

e) uwzględniania jakości wyrobów i usług;

f) zabezpieczenia interesów użytkowników wyrobów i usług poprzez popieranie konkurencji między dostawcami lub ograniczania podwyżek cen i opłat w przypadkach, gdy konkurencja musi być ograniczona, bądź z różnych względów nie może być popierana;

g) zapewnienia równowagi pomiędzy podażą i popytem wyrobów i usług;

h) zapewnienia, aby ograniczanie podwyżek cen i opłat nie wpływało niekorzystnie na bilans płatniczy kraju, a przyczyniało

się do wzrostu udziału przedsiębiorstw na rynkach krajowych i zagranicznych"⁴.

Jeżeli chodzi o "cenowe podaj dalej", czyli przeniesienie podwyżek cen surowców, materiałów, paliw, energii, usług produkcyjnych na ceny wyrobów, to jest ono możliwe, ale w przypadkach każdorazowo uzasadnionych niemożnością neutralizacji podrożenia cen zakupu za pomocą obniżki kosztów pracy bądź kapitału na jednostkę produkcji lub za pomocą oszczędności zużycia podrożałych środków produkcji czy obniżenia stopy zysku od wyłożonego kapitału.

Jeżeli chodzi o "płacowe podaj dalej", czyli przenoszenie wzrostu płac na ceny wyrobów, to dopuszcza się je, ale w warunkach, gdy w danym przedsiębiorstwie nie można zwiększyć wydajności pracy na zatrudnionego, gdy nie można obniżyć pozapłacowych jednostkowych kosztów produkcji albo obniżyć oczekiwanej stopy zysku od kapitału. Również i w tym przypadku trzeba uzasadnić niemożność przeprowadzenia niezbędnej podwyżki płac bez potrzeby uciekania się do podniesienia cen sprzedaży wyrobów.

Możliwe jest także "kapitałowe podaj dalej". Jeżeli wzrostu kosztów kapitału na jednostkę produkcji nie da się zneutralizować obniżką innych, niekapitałowych kosztów jednostkowych lub obniżką oczekiwanej stopy zysku od kapitału, dopuszcza się możliwość podniesienia cen wyrobów. Ponadto dopuszcza się możliwość podniesienia cen wyrobów, gdy przedsiębiorstwo nie jest w stanie - mimo prób obniżenia kosztów - zapewnić rozmiarów kapitału wymaganych do zaspokojenia popytu na rynku krajowym i na rynkach zagranicznych.

Zauważmy też, że nie mogą być mechanicznie utrzymywane dotychczasowe procentowe marże handlowe, jeżeli rosną ceny zakupu towarów. Można zatem stwierdzić, że w Wielkiej Brytanii jest możliwe cenowe, płacowe i kapitałowe "podaj dalej", a ich zasadność rozpatruje się z punktu widzenia niemożności efektywnościowej neutralizacji podrożenia czynników produkcji. Bierze się przy tym pod uwagę zabezpieczenie niezbędnej stopy zysku od kapitału ulokowanego w produkcji potrzebnej do zaspokojenia popytu na rynku krajowym i na rynkach zagranicznych.

Staranne uzasadnienie wniosków o podwyżki cen, jak też zach-

⁴ G r o z d a n o w, Regulowanie cen..., s. 7-8.

wanie reguł podnoszenia cen wyrobów wskutek podrożenia cen czynników produkcji, wymusza nie tylko chęć utrzymania dobrego imienia firmy, obawy przed przegięciem opinii publicznej. Działa jeszcze potencjalna groźba przeprowadzenia na zlecenie Komisji Cen badań nad zasadnością proponowanej lub przeprowadzonej podwyżki cen. Badania takie są możliwe w trzech wariantach, jeśli chodzi o zakres podmiotowy: a) w danym przedsiębiorstwie, b) w danej grupie przedsiębiorstw, np. w całej branży i c) w skali gałęzi czy działu gospodarki narodowej. Badania następują po bezowocnych konsultacjach Komisji z wnioskodawcą w sprawie ustalenia właściwej ceny, rezygnacji z podwyżki lub z jej wygórowanej wysokości. Na okres badań, które powinny być przeprowadzone w stosunkowo krótkim czasie 3 miesięcy, ceny zostają zamrożone bądź wprowadza się ich podwyżkę, ale w ograniczonej wysokości. Skoro badania potwierdzą bezzasadność wniosku o podwyżkę ceny, następuje jej zamrożenie aż na rok. Komisja może wnioskować o przeprowadzenie badań z podobnymi konsekwencjami również w przedsiębiorstwach, które nie są zobowiązane do uprzedniego uzyskania akceptacji Komisji na podwyżki cen.

Rozpatrywanie wniosków o podwyżki cen, weryfikacja i selekcja wniosków o "podać dalej", nadzór nad zwykłym ruchem cen następują w toku swobodnego przewodu, podczas którego Komisja żąda zeznań i oświadczeń zainteresowanych stron, wzywa świadków, przeprowadza wywiady, rozpatruje raporty konsultantów, przedstawia rządowi raporty i publikuje ich wyniki. W skład Komisji ds. Cen (i Dochodów) wchodzi przedstawiciele obu partii politycznych przemysłu, wolnych zawodów, jak prawnicy, naukowcy.

Francja. Znałe są w tym kraju dwa zasadnicze sposoby weryfikacji i selekcji "podać dalej", regulowania zwykłego ruchu cen, a mianowicie:

- 1) szeroko i w różnych formach stosowane systemy umów między administracją państwową i przedsiębiorstwami w sprawie programowania cen, obejmujących m. in. limity wzrostu cen indywidualnych lub grupowych.

- 2) system akceptacji przez państwowy organ cenowy zapowiadanych podwyżek cen przez te przedsiębiorstwa, które nie zostały objęte porozumieniem o programowaniu cen.

Poza tym występuje bezpośrednio wyznaczanie cen przez państwo

oraz obowiązek sprawozdawczości ze strony przedsiębiorstw o cenach i o ich zmianach dla celów statystyczno-informacyjnych.

Umowy o programowaniu cen, zawierane na określony czas, np. rok, przewidują na ten okres przedział dopuszczalnego limitu, np. od 2% do 4% dla wzrostu średniego cen w objętych umową przedsiębiorstwach, w grupach przedsiębiorstw lub w danej gałęzi. Limity dopuszczalnego wzrostu cen mogą być zróżnicowane w przekroju przedsiębiorstw lub branż w zależności od tego czy są one wysoko czy też mało rentowne. W obrębie uzgodnionego limitu grupowego przedsiębiorstwa zachowują swobodę manewrowania poziomem i dynamiką cen węższych grup towarowych lub poszczególnych towarów. Umowami o programowaniu cen nie są objęte małe zakłady i te grupy towarowe, które wytwarza się w warunkach silnej konkurencji, albo, które należą do kategorii artykułów luksusowych.

Można tu zauważyć, że umowy o programowaniu cen są stosowane we Francji od połowy lat siedemdziesiątych. Przedtem występowały inne typy porozumień rządu i przedsiębiorstw w sprawach zwykłego ruchu cen. Tak więc w latach sześćdziesiątych znane były tzw. umowy stabilizacyjne, zawierane na rok, w których przedsiębiorstwa lub organizacje gospodarcze zobowiązywały się do utrzymywania poziomu cen w pewnych z góry ustalonych granicach i aby je utrzymać, podwyżka cen jednych towarów mogła mieć miejsce pod warunkiem obniżenia cen innych towarów. W drugiej połowie lat sześćdziesiątych wykorzystywano umowy w ramach programu rozwoju gospodarczego kraju, w których włączano ceny do polityki rozwojowej przedsiębiorstw. Mogły one podnosić ceny, ale pod warunkiem realizacji określonych zadań zawartych w rządowym programie inwestycji, zatrudnienia, kształcenia zawodowego, płac i finansów. Wreszcie na początku lat siedemdziesiątych stosowano umowy przeciwwzwyżkowe (po pierwszych podwyżkach cen ropy naftowej na rynkach światowych). W umowach tych przedsiębiorstwa przemysłowe zobowiązywały się do ograniczania podwyżek cen do 1,5%, a przedsiębiorstwa usługowe do utrzymania cen i przedsiębiorstwa handlowe do utrzymania marż. Wynika z tego, że porozumienia rządu z przedsiębiorstwami w sprawach ograniczania zwykłego ruchu cen mają we Francji pewne tradycje, stanowią typową formę regulacji centralnej podwyżek cen. Wychodzi się w tym kraju z założenia że umowy stanowią bardziej wiążącą i skuteczną formę niż różnego

rodzaju administracyjne zakazy czy limity podwyżek cen. System umów rządu z przedsiębiorstwami zmieniał odpowiednio do warunków i potrzeb formy i rygoru przyjmowane przez przedsiębiorstwa wielkości limitów dopuszczalnego wzrostu cen grupowych, funkcje w związku z szerszymi zadaniami polityki gospodarczej państwa. Wskazuje to na stosunkowo dużą elastyczność tego sposobu regulowania zwykłego ruchu cen, na znaczne możliwości jego doskonalenia i adaptacji do zmieniających się warunków i potrzeb. Istotne jest tu skojarzenie centralnej regulacji - limity górne, przedziały wynegocjonowanego wzrostu cen - z oddolną samodzielnością polityki cen węższych grup towarowych czy poszczególnych towarów w obrębie grupowego limitu, czy przedziału⁵.

Belgia. W tym kraju występują również dwa zasadnicze sposoby centralnej regulacji zwykłego ruchu cen, a mianowicie:

1) porozumienia między Ministerstwem Gospodarki (Departament Cen) i przedsiębiorstwami lub ich grupami w sprawie dopuszczalnego ruchu cen w danym okresie czasu, zwykle roku (tzw. umowy o programowaniu cen);

2) system akceptacji indywidualnych wniosków o podwyżki cen, zgłaszanych na 3 miesiące przed zamierzonym terminem ich wprowadzenia i odpowiednio uzasadnionych.

Przedsiębiorstwa nie objęte umowami o limitowaniu wzrostu grupowych cen, są zobowiązane uzyskać akceptację każdorazowej podwyżki ceny indywidualnej. Z kolei jednostki objęte umowami w sprawie limitów dopuszczalnego wzrostu cen grupowych są zwalniane od innych ustawowo przewidzianych form kontroli cen, w tym zwłaszcza od obowiązku zgłaszania każdej zamierzonej podwyżki cen i uzyskiwania na nią akceptacji.

Interesujące może być podanie, jakich informacji oczekuje Ko-

⁵ Instytucjonalną stronę centralnego regulowania zwykłego ruchu cen stanowi Dyrekcja Generalna ds. Konkurencji i Cen i jej odpowiedniki departamentalne przy resorcie finansów i gospodarki i jego ogniwach departamentalnych. Ogniwa wykonawcze posiadają odpowiednio krajowy i departamentalne komitety cen o charakterze doradczym i opiniodawczym, w skład których wchodzi przedstawiciele przemysłu, handlu i konsumentów. Ogniwa wykonawcze są wyposażone w kompetencje kontrolne (prawo wglądu do ksiąg przedsiębiorstw) i egzekucyjne (prawo wdrażania postępowania administracyjnego, wyciągania sankcji).

misja Cen w uzasadnieniu wniosku o podwyżki cen (za okres od ostatniej podwyżki cen, jeśli miała miejsce w ostatnich 15 latach). Oto żądane informacje: 1) wielkość produkcji lub sprzedaży, 2) wielkość zatrudnienia, 3) pozycja przedsiębiorstwa w danej gałęzi, 4) sposób ustanawiania cen (przez konkurencję, zawieranie umów, wg metod dla cen katalogowych), 5) trend cen sprzedaży, 6) marże handlowe (jeśli ceny detaliczne ustala producent lub importer), 7) cła i podatki, 8) wielkość eksportu (ilość, wartość), 9) wielkość importu tych lub podobnych artykułów (ilość, wartość, kwoty importowe, porozumienia cenowe, ceny minimalne), 10) konsumpcja krajowa (ilość, wartość), 11) zysk jako procent od kapitału i zapasów lub od sprzedaży z odpowiednim wyjaśnieniem. W uzasadnieniu podwyżki cen żąda się od wnioskodawców podania wpływu wzrostu kosztów na wzrost cen detalicznych, podania czynników wzrostu kosztów z podaniem trendu cen podstawowych surowców i płac, zużycia surowców.

Instytucjonalną stronę centralnej regulacji zwykowego ruchu cen reprezentuje Departament Cen Ministerstwa Gospodarki, który posiada ciało doradcze, Komisję ds. Cen, składającą się z przedstawicieli zainteresowanych departamentów, przemysłu, organizacji robotniczych, konsumentów, handlu, rolnictwa i kredytu, nauki.

Szwecja. Wykorzystuje się w tym kraju cztery sposoby regulacji zwykowego ruchu cen, weryfikacji i selekcji wniosków o zastosowanie "podaj dalej".

1. System akceptacji zamierzonych podwyżek cen. Przedsiębiorstwa, wytwarzające artykuły rynkowe i niektóre surowce i materiały, są zobowiązane do składania na 30 dni naprzód udokumentowanych wniosków na każdą zamierzoną podwyżkę cen. Listę przedsiębiorstw objętych tym obowiązkiem, metody i zakres przedmiotowy tego sposobu regulowania podwyżek cen, czas jego stosowania, np. w okresach nasilenia się zwykowego ruchu cen, wyznacza Urząd ds. Cen i Karteli po zasięgnięciu opinii specjalistów.

2. Obowiązek prowadzenia rejestru zmian cen przez przedsiębiorstwa nie objęte systemem akceptacji każdorazowych podwyżek cen.

3. Obowiązek tych przedsiębiorstw do bieżącego informowania urzędu o każdej zmianie cen na 1 tydzień naprzód.

4. Metoda publicznych, otwartych dyskusji prowadzonych przez Urząd Cen i Karteli o wynikach jego okresowych badań w grupach towarowych (np. odzież, obuwie, meble itd.) z przedstawicielami przemysłu, handlu i konsumentów w celu nakłonienia producentów do niższych cen, ograniczania zwykłego ruchu cen.

Jako osobną metodę regulacji podwyżek cen można uznać zastosowane w połowie lat siedemdziesiątych tzw. umowy w sprawie cen. Są to ceny umowne w układzie pionowym, tj. ceny wyznaczone w trybie porozumienia producentów z rządowym organem cenowym⁶.

Instytucjonalnym ogniwem systemu regulacji i ograniczenia zwykłego ruchu cen w Szwecji jest Krajowe Biuro Cen i Karteli, utworzone w 1957 r., początkowo o charakterze badawczym i informacyjnym przekształciło się na początku lat siedemdziesiątych w organ podejmujący decyzje ograniczające zwykły ruch cen i sprawujący nadzór nad cenami podstawowych dóbr i usług konsumpcyjnych i zysków przedsiębiorstw.

Włochy. Centralnym organem kontroli kształtowania i podwyżek cen jest tu Międzyministerialny Komitet Cen z ogniwami terenowymi w każdej prowincji. Jego organem doradczym jest Centralna Komisja Cen, składająca się z zespołu ekspertów reprezentujących zainteresowane resorty i instytucje, z przedstawicielami konsumentów i użytkowników. Do kompetencji rządowego organu cenowego należy z jednej strony wyznaczanie cen maksymalnych, a z drugiej nadzór nad prawidłowością ustalania cen pewnych grup towarowych (usług) zgodnie z obowiązującymi przepisami i zatwierdzonymi cennikami. Organy cenowe są wyposażone w kompetencje egzekucyjne, w postaci sankcji administracyjnych, karnych (grzywny), cofania licencji, zamykania placówek handlowo-usługowych, prawa do wszczęcia postępowania sądowego.

Wykorzystywane są dwie kategorie cen:

1) ceny urzędowe, maksymalne na podstawowe towary i usługi dla gospodarki narodowej i dla ludności, takie jak np.: nośniki energii, cement, wapno, szkło, nawozy mineralne, zboże, ryż, bu-

⁶ Np. w 1974 r. podpisano porozumienie organu cenowego z 30 największymi piekarniami szwedzkimi w sprawie cen umownych na 3 rodzaje zwykłego chleba do końca 1975 r. Patrz: G r o z d a n o w, Regulowanie cen..., s. 6.

raki cukrowe, cukier, sól spożywcza, oliwa z oliwek, mięso z importu, makaron, mleko, leki, usługi publiczne.

2) ceny "obserwowane"; w przypadkach "rażących naruszeń interesu społecznego ze strony producentów lub handlowców", czyli "znacznego i nie uzasadnionego obiektywnymi czynnikami wzrostu cen pewnych produktów" przenosi się dane ceny z grupy obserwowanych do grupy cen urzędowych, ustalanych administracyjnie⁷.

W 1973 r. ustawa o zamrożeniu cen dopuszczała możliwość podwyżek cen, ale za zgodą centralnego organu cenowego (do 1974 r.). Importerzy towarów, objętych zamrożeniem cen lub surowców do wytwarzania takich towarów, mogli składać wnioski o podwyżki cen wyrobów, uzasadnione wzrostem cen tych towarów lub surowców w imporcie. Zamiar podwyżki cen musiał być uzasadniony, a wniosek w tej sprawie zawierać "dokładną dokumentację, charakteryzującą zmiany elementów kosztów"⁸. Jednakże nie zostały zapewnione warunki skutecznego i prawidłowego działania systemu akceptacji, weryfikacji i selekcji podwyżek cen. W toku działania systemu ujawniło się niedostateczne przygotowanie aparatu cenowego, jego niekonsekwentna i niejednolita polityka, wewnętrzna niespójność systemu. "W samym tylko 1973 roku do Komitetu wpłynęło 3296 wniosków o podwyżki cen. W praktyce okazało się jednak, iż organ powołany do wydawania decyzji akceptujących lub zakazujących podnoszenia cen konkretnych wyrobów nie był w stanie uporać się z tym zadaniem. Większość wniosków oddalono pod pretekstem niedostatecznie dokładnego udokumentowania kalkulacji kosztów"⁹. Wskutek tego system został zdyskredytowany, stał się przedmiotem krytyki i został zaniechany.

Stany Zjednoczone Ameryki Północnej. Znane są tu następujące formy i metody regulacji oraz ograniczania zwykłego ruchu cen:

1. Obowiązek składania przez przedsiębiorstwa wniosków o podwyżki cen w Komisji Cen i uzyskania przez nią na to zgody (wrazem zgody może być brak sprzeciwu Komisji). Metoda każdorazo-

⁷ S t a n k i e w i c z, Systemy państwowej regulacji..., s. 11.

⁸ Ibidem, s. 12.

⁹ Ibidem, s. 12.

wej akceptacji wniosków o podwyżki cen obejmowała grupę największych przedsiębiorstw, przy czym za kryterium przyjęto określony przedział wielkości rocznego obrotu. Obowiązkiem akceptacji objęto przy tym nawet przypadki, kiedy podwyżka cen nie przekraczała rządowego górnego limitu, np. 2,5%.

2. Obowiązek sporządzania okresowych, kwartalnych, sprawozdań o zmianach kosztów, cen, zysków i płac. Metoda ta dotyczyła z reguły średniej wielkości przedsiębiorstw, ale też mogła stanowić dodatkowy obowiązek nałożony na wielkie przedsiębiorstwa, niezależnie od każdorazowej akceptacji ich wniosków o podwyżki cen.

3. Prawo przedsiębiorstw średniej wielkości do samodzielnego podnoszenia cen, bez każdorazowej akceptacji Komisji Cen, ale w granicach wzrostu kosztów własnych produkcji.

4. Obowiązek prowadzenia własnej wewnętrznej sprawozdawczości przedsiębiorstw o zmianach kosztów, zysków i cen oraz udostępniania jej na żądanie zewnętrznej kontroli cen. Obowiązek ten odnosił się do przedsiębiorstw średniej wielkości (mierzonej wielkością rocznego obrotu).

5. Metoda limitowania zysku (stosowana na początku lat siedemdziesiątych). Zawarty w cenie zysk nie mógł przekraczać ustalonego urzędowo limitu, a mianowicie najwyższego poziomu zysku z 2 lat przyjętego okresu bazowego 1969-1971.

6. Metoda tzw. samokontroli cen, wprowadzona w 1973 r. wobec przedsiębiorstw nie podlegających obowiązkowi akceptacji podwyżek cen ani obowiązkowi rejestrowania dokonanych podwyżek cen. Zobowiązano przedsiębiorstwa do dobrowolnego w założeniu przestrzegania wyznaczonych przez rząd obowiązujących je limitów górnych dla podnoszenia cen (a także płac). W 1973 r. limit ten wynosił dla podwyżek cen 1,5%, a dla płac 5,5% w skali rocznej. Zauważmy, że metoda samokontroli cen nie przyniosła oczekiwanych rezultatów. Pod naporem kryzysu żywnościowego, surowcowego i energetycznego wyższy od rocznych limitów zwykły ruch cen zmusił rząd do przywrócenia bezpośredniej kontroli i regulacji podwyżek cen, w tym nawet do okresowej blokady cen w 1973 r., początkowo cen mięsa, a następnie cen artykułów konsumpcyjnych na rynku krajowym.

7. Metoda adresowanych w odrębnej wysokości limitów rocznego

wzrostu cen, np. 6% dla szpitali i lecznic z obowiązkiem uzyskania zgody, gdyby zamierzona podwyżka cen przekraczała limit.

Austria. Rozwiązania ograniczania zwykłego ruchu cen, weryfikacji i selekcji wniosków o zastosowanie "podaj dalej" są w tym kraju dość specyficzne i zasługują na szersze omówienie.

System regulacji podwyżek cen wchodzi w Austrii w skład szerszego systemu porozumienia społecznego rządu, świata pracy i kapitału. Z inicjatywy związków zawodowych powołano w 1957 r. tzw. Komisję Parytetową z Podkomisjami Cen oraz Płac. Jest to społeczny organ regulacji podwyżek cen, weryfikacji i selekcji wniosków o cenowe i płacowe "podaj dalej". Jednostki gospodarcze przyjęły zobowiązanie wcześniejszego zawiadamiania Komisji o zamierzonych podwyżkach cen z odpowiednim tego uzasadnieniem. Związki zawodowe zobowiązały się ze swej strony zgłaszać żądania podwyżek płac. Wnioski w sprawie podwyżek cen (jak też płac), zanim trafią do Komisji Parytetowej przechodzą przez opinie i ekspertyzy odpowiednich izb (Kammer) - przemysłowej, rolnej i robotniczej. Poza tym Komisja Parytetowa rozpatruje sprawy na podstawie doniesień o samowolnych podwyżkach cen. Jest ona organem społecznym składa się z przedstawicieli świata pracy i kapitału. Przedstawiciele odpowiednich resortów rządowych nie biorą udziału w głosowaniu. Rozpatrywanie wniosków o podwyżki cen odbywa się w dwóch płaszczyznach: 1) w Podkomisji Cen, która zbiera się bieżąco (raz w tygodniu) oraz 2) Komisji Parytetowej, która raz w miesiącu rozpatruje sprawy: a) skierowane przez Podkomisję w przypadku braku jej jednomyślności, b) szczególnie ważne decyzje, np. ponad 10% podwyżka cen, c) odwołań od decyzji Podkomisji odrzucającej wniosek o podwyżkę cen.

Związki zawodowe, współtwórca i współpartner porozumienia społecznego w sprawie regulowania wzrostu cen i płac, zobowiązały się do umiarkowanych żądań płacowych, jeżeli przedsiębiorstwa będą prowadzić politykę umiarkowanych podwyżek cen i sprowadzać je do koniecznych rozmiarów. Rozpatrywane są tylko takie wnioski o podnoszenie cen, które są uzasadnione wzrostem kosztów produkcji, przy czym wzrost tych kosztów nie może być zneutralizowany zmianą technologii produkcji, wyższą efektywnością środków produkcji lub wyższą wydajnością pracy. W uzasadnieniu podwyżek cen nie bierze

się pod uwagę takich argumentów, jak przyznawanie większych rabatów handlowych, sytuacja rynkowa i niedostateczne rozmiary podaży, stopień wykorzystania mocy wytwórczych przedsiębiorstw i branży, zmiana koniunktury. Wnioski o podwyżki cen uzasadnione wyłącznie dobrą koniunkturą rynkową, nasileniem popytu lub niedostateczną podażą są oddalane. W celu uniknięcia "epidemicznego" charakteru podwyżek cen, rozłożenia ich w czasie i uzyskania ogólnie umiarkowanego tempa wzrostu cen i kosztów utrzymania przyjęto zasadę, że od ostatniej podwyżki cen danych towarów musi upłynąć co najmniej rok.

Rozpatrująca wnioski o podwyżki cen Podkomisja Cen Komisji Parytetowej podejmuje następujące decyzje: 1) przyjmuje wniosek przedsiębiorstwa w proponowanej przez niego wysokości nowych wyższych cen; 2) wyraża zgodę na podwyżkę, ale w wysokości niższej od proponowanej przez przedsiębiorstwo; 3) odracza załatwienie wniosku do czasu uzupełnienia jego uzasadnienia, wyjaśnienia wątpliwości zdobycia dodatkowych informacji; 4) przesuwą termin wprowadzenia danej podwyżki cen; 5) odrzuca wniosek jako ekonomicznie nieuzasadniony (w tym przypadku potrzebna jest jednomyślność Podkomisji); 6) przekazuje wniosek do załatwienia przez Komisję Parytetową (w przypadku niezgodności stanowisk w Podkomisji Cen).

Przedmiotowy zakres regulacji podwyżek cen przez Komisję Parytetową określa się za pomocą wyjątków od reguły. Od tego sposobu weryfikacji i selekcji podwyżek cen są zwolnione: ceny urzędowe na towary i usługi znajdujące się na wykazie ustalonym przez ustawę, czy stanowione w drodze uchwały organów pochodzących z wyboru (np. rad gminnych na lokalne produkty), ceny posiłków w gastronomii, w gospodach turystycznych itp., ceny artykułów importowanych (z pewnymi wyjątkami), ceny nowych wyrobów, ceny artykułów krótkotrwałego użytku, zwłaszcza artykułów mody, ceny sezonowe, np. owoców i warzyw, ceny specjalnych gatunków chleba, marże handlowe.

W Austrii działa również Urzędowa Komisja Cen, która wyznacza ceny na towary i usługi określone wykazem w ustawie. Wyznacza ona też ceny na zlecenie Komisji Parytetowej, z tym, że ceny takie obowiązują najwyżej przez 6 miesięcy. Tego rodzaju "wyręczanie się" organu społecznego mechanizmu regulacji podwyżek cen orga-

nem urzędowym, a więc organem administracyjnego mechanizmu wyznaczania cen, ma miejsce w trzech przypadkach: a) podwyżka cen dotyczy wyrobów całej gałęzi, b) kiedy chodzi o podwyżkę cen przedsiębiorstw panujących na rynku, c) kiedy przedsiębiorstwa lub ich związki zignorowały uchwałę Komisji Parytetowej lub podniosły ceny bez jej zgody.

Przyjęte zostały następujące sposoby dyscyplinowania przedsiębiorstw objętych obowiązkiem uzyskiwania akceptacji przez Komisję Parytetową zamierzonych podwyżek cen:

1. Grupa sankcji pośrednich o charakterze ekonomicznym wobec przedsiębiorstw naruszających reguły społecznego mechanizmu regulacji podwyżek cen. Do sankcji tych należą:

a) interwencyjny import konkurencyjny, zezwolenia dla odbiorców na import danych wyrobów;

b) udzielenie koncepcji produkcyjno-handlowych dla konkurentów;

c) ograniczenia eksportowe, cła dla przedsiębiorstw, organizacji gospodarczych naruszających dyscyplinę systemu regulacji podwyżek cen;

d) cofnięcie preferencji finansowych, podatkowych, celnych;

e) cofnięcie zamówień rządowych;

f) nacisk jednostek obrotu, żądających od swoich dostawców cen zatwierdzonych przez Komisję Parytetową.

2. Grupa bezpośrednich sankcji ekonomicznych. Zgodnie z generalnym porozumieniem Izby Gospodarczej i Izby Robotniczej (w 1971 r.) w przypadku naruszenia przez przedsiębiorstwa dyscypliny mechanizmu społecznej regulacji podwyżek cen, wprowadza się na okres 6 miesięcy ceny urzędowe na jego wyroby.

W przypadku wzrostu cen surowców, materiałów, paliw i energii przyjmuje się możliwość zastosowania cenowego "podaj dalej", jeżeli wnioskujący o podwyżkę cen udowodni, że wyczerpał możliwości efektywnościowej neutralizacji wzrostu cen zakupu. W regulacji płacowego "podaj dalej" przyjmuje się zasadę efektywnościowego samowypracowywania podwyżek płac bez uciekania się w tym celu do podwyżek cen, a więc drogą wzrostu wydajności pracy, efektywności gospodarowania. Dopiero, gdy przedsiębiorstwo udowodni, że droga taka jest niemożliwa albo została wyczerpana, dopuszcza się możliwość finansowania podwyżki płac za pomocą podnie-

sienia cen wyrobów (usług). Uruchamia się częściowo samowyprowadzenie wzrostu płac. Polega ono na tym, że dopuszcza się obciążenie kosztów produkcji i cen sprzedaży jedynie częścią podwyżek płac wg urzędowo określonej tabeli. Jej relacje stosują zasadę: im wyższy procent wzrostu płac, tym mniejsza jego część może być finansowana w ciężar kosztów i cen wyrobów¹⁰. W negocjacjach społecznych przyjmuje się zasadę umiarkowanych żądań płacowych i żąda tyle, ile jest realne do uzyskania oraz wychodzenia na przeciw tym żądaniom na tyle, na ile to jest możliwe.

Wnioski. Przegląd metod i sposobów oraz zasad regulacji zwykłego ruchu cen w szeregu wybranych wysoko rozwiniętych krajach kapitalistycznych pozwala sformułować następujące wnioski:

1. Mimo panującej prywatno-kapitalistycznej własności środków produkcji, mimo założonej zasady samodzielności i samofinansowania się przedsiębiorstw oraz zysku i mechanizmu rynku jako regulatorów działalności gospodarczej, państwo nie cofa się przed ograniczaniem swobody podnoszenia cen przez przedsiębiorstwa i ich organizacje. W regulacji centralnej zwykłego ruchu cen widzi się na ogół niezbędne, strukturalne i trwałe uzupełnienie, a w niektórych segmentach gospodarki zastąpienie oddolnej rynkowej weryfikacji i selekcji podwyżek cen. Nie rezygnując z ustrojowej zasady swobody obniżania cen, w każdym niemal kraju kapitalistycznym stosuje się równolegle w określonym zakresie, w różnych formach - niekiedy podobnych w poszczególnych krajach, oraz na określonych zasadach ograniczoną, centralnie regulowaną swobodę podnoszenia cen.

2. Poza cenami urzędowymi - z reguły w ustawowo określonym zakresie - można wyodrębnić następujące formy regulacji zwykłego ruchu cen:

a) urzędowe przepisy o kalkulacji kosztów, które stosuje się głównie ze względów fiskalnych w celu zapobiegania zaniżaniu po-

¹⁰ Np. wzrost płac o 10% może być w 95% przeniesiony na koszty i ceny wyrobów, wzrost płac od 10% do 20% obciąża koszty w 90%, wzrost płac od 20% do 30% może być przeniesiony na koszty i ceny w 85%, wzrost płac od 30% do 40% może obciążać koszty i ceny w 80%, a wzrost płac o 40-50% może obciążać koszty i ceny w 75%. Pozostałą część wzrostu płac musi wnioskodawca czerpać ze wzrostu wydajności pracy lub z oszczędności zużycia środków produkcji, a gdy to nie wystarcza, to z zysku przedsiębiorstwa.

datków dochodowych lub podatków od zysków (np. drogą zawyżonego rachunku kosztów, nadmiernej amortyzacji majątku lub kalkulacji wydatków, które powinny obciążać zyski, a nie koszty); przepisy te pośrednio dyscyplinują wyznaczanie cen, skoro to opiera się na kosztach albo przyjmuje koszty za ich dolną granicę czy uzasadnienie dla podwyżki cen;

b) umowy między rządem i przedsiębiorstwami lub ich organizacjami w sprawie limitu-przedziału dopuszczalnego wzrostu średnich cen grupowych z pozostawieniem przedsiębiorstw swobody kształtowania cen w obrębie przyjętego limitu dla danej grupy towarowej; umowy takie są często składnikiem szerszych porozumień, np. w sprawie struktury produkcji, postępu technicznego itd. (jak we Francji);

c) mniej lub bardziej rozbudowany system akceptacji indywidualnych wniosków o podwyżki cen, które muszą być przedkładane z odpowiednim wyprzedzeniem, solidnie uzasadniane i udokumentowane przez jednostki gospodarcze; rozpatruje je specjalny organ urzędowy bądź rządowo-społeczny, a nawet czysto społeczny (jak np. w Austrii);

d) obowiązek sporządzania przez przedsiębiorstwa sprawozdawczości, np. kwartalnej, w okresach nasilenia się zwykłego ruchu cen pod wpływem wzrostu cen surowców, paliw i energii; przedkładane organom cenowym sprawozdania obejmują dane o zmianach cen, kosztów, płac i zysków;

e) szeroki obowiązek rejestracji kosztów, cen, zysków i jej udostępniania jednostkom kontroli zewnętrznej;

f) krótkookresowe i doraźne sposoby ograniczania zwykłego ruchu cen, takie jak: zamrażanie cen, limitowanie zysków w cenach.

3. Poszczególne metody ograniczania zwykłego ruchu cen, poszczególne formy i sposoby weryfikacji i selekcji "podaj dalej", tj. przerzucania na ceny wyrobów rosnących kosztów zakupu środków produkcji, płac i kosztów kapitału, stosuje się najczęściej równolegle w czasie, łącznie lub kolejno, przesuwając się od "łagodnych" do "ostrzejszych", od przejściowych czy doraźnych do trwałych rozwiązań. Metody i formy dostosowuje się do: a) rodzaju działalności gospodarczej, b) wielkości przedsiębiorstwa liczo-

nej rozmiarami rocznych obrotów, c) okresu nasilenia wzrostu cen i d) dyscypliny cenowej przedsiębiorstw. Niektóre metody uzupełniają się, np. ceny urzędowe jako sankcja w przypadku naruszania zasad weryfikacji podwyżek cen albo zamrożenie cen w przypadku nieuzasadnionej ich podwyżki.

4. Centralna regulacja podwyżek cen nie jest oczywiście powszechna. Pomijając tu ceny urzędowe, poza mechanizmem odgórnej weryfikacji podwyżek cen pozostają z reguły: drobne zakłady, segmenty rynku o silnej konstrukcji i skutecznej oddolnej weryfikacji ruchów cen przez nabywców i konkurentów. Wyłączone są też ceny takich grup towarowych, jak np. artykuły luksusowe, krótkotrwałego użytku, świeża żywność, warzywa i owoce itp., których poddanie centralnej regulacji byłoby trudne i mało skuteczne, a nawet wręcz niemożliwe.

5. Można, jak się wydaje, sformułować następujące względy, jakie leżą u podstaw centralnego ograniczania swobody podnoszenia cen:

a) sprowadzanie zwykłego ruchu cen do umiarkowanych, społecznie akceptowanych rozmiarów, zapewniających spokój społeczny i skuteczność działania systemów motywacyjnych, opartych na zyskach, płacach i innych bodźcach pieniężnych;

b) wyjście na przeciw postulatów zorganizowanego ruchu robotniczego i szczególnie popularnej w szeregu krajach potrzeby zwalczania inflacji i rozkładania w czasie epidemii rozchodzenia się podwyżek cen;

c) wymuszanie efektów oszczędnościowych, substytucyjnych i użytkowych zmian poziomu i relacji "cen" czynników produkcji, pełnej albo co najmniej częściowej efektywnościowej neutralizacji drożenia cen surowców i materiałów, paliw i energii, jak też wymuszanie samowypracowywania środków na podwyżki płac; służy temu oficjalnie przyjmowana i stosowana w praktyce zasada dopuszczania do "podać dalej" tylko w przypadkach uzasadnionej przez przedsiębiorstwa niemożności neutralizacji efektywnościowej;

d) obrona systemu i interesów kapitału jako całości, przy czym zarówno w aspekcie bieżącym, tj. zapewnienia oczekiwanej i niezbędnej stawki zysku w warunkach drożenia czynników produkcji, jak i w aspekcie długookresowym, tj. obrony mechanizmów funkcjo-

nowania gospodarki, utrzymania spokoju społecznego i skuteczności systemów motywacyjnych;

e) uczynienie z podnoszenia cen przez wielkie i średnie firmy procesu o charakterze publicznym, który musi być przez przedsiębiorstwa uzasadniony i znaleźć zewnętrzną - państwową albo społeczną - aprobatę, kiedy dyskusja wokół danej podwyżki cen przenosi się na łamy prasy i telewizji, włącza się ekspertyzy niezależnych ośrodków naukowych i ujawnia stan gospodarki wnioskodawców o podwyżki cen¹¹. Stanowi to dodatkowy przymus społeczny do składania wniosków ekonomicznie uzasadnionych.

6. Przykład Austrii: - duże tradycje porozumień społecznych, rozwinięta infrastruktura mechanizmu społecznej regulacji podwyżek cen, współpraca zainteresowanych sił społecznych w regulacji wzrostu cen i płac - potwierdza potrzebę zestawu warunków, które decydują o skuteczności systemu pozarynkowej weryfikacji i selekcji podwyżek cen. Z kolei przykład Włoch: - brak wewnętrznej spójności systemu regulacji, nieprzygotowanie aparatu cenowego, brak jawnych zasad weryfikacji i selekcji wniosków o podwyżki cen - potwierdza, że stosunkowo skuteczne w innych krajach rozwiązania nie funkcjonują prawidłowo bez odpowiedniej infrastruktury, co dyskredytuje samą koncepcję społecznego, centralnego mechanizmu regulacji podwyżek cen.

7. Na podstawie doświadczeń wysoko rozwiniętych krajów kapitalistycznych można stwierdzić, że dla skutecznego i prawidłowego działania centralnej regulacji podwyżek cen potrzebne jest rozwiązanie trzech kwestii:

a) opracowanie jasnych i jawnych zasad ekonomicznie uzasadnionego "podaj dalej", przenoszenia na ceny wyrobów wzrostu cen zakupu przedmiotów pracy, jak też wzrostu płac i innych pozycji kosztów;

¹¹ W. B. Sztyber tak ocenia m. in. działania społecznego mechanizmu regulacji podwyżek cen w Austrii: "bardzo ważnym, moim zdaniem, efektem działania Komisji Parytetowej, zwłaszcza z punktu widzenia długiego okresu, jest upowszechnienie publicznego charakteru podwyżek cen. Obowiązek przedstawiania przez przedsiębiorstwa lub organizacje branżowe odpowiednio uzasadnionych wniosków w tej sprawie uczynił z podwyżek cen przedmiot publicznej dyskusji, przenoszonej na łamy prasy. Domagając się zbyt wygórowanego wzrostu cen lub niedostatecznie uzasadniając wysuwane ża-

b) powołanie do życia równoległe, kolejno lub łącznie stosowanych sposobów ograniczania zwykłego ruchu cen, dostosowanie ich do warunków i potrzeb pozarynkowej weryfikacji i selekcji podwyżek cen;

c) rozwiązanie mechanizmu regulacji podwyżek cen i jego strony instytucjonalnej, w tym przygotowanie organu weryfikacji i selekcji wniosków o podwyżki cen, włączenie czynnika ekspertów, opinii publicznej i zainteresowanych organizacji społecznych, jak np. związków zawodowych, federacji społecznych.

Lech Miastkowski

FORMS, MECHANISMS AND PRINCIPLES OF PRICE RISE CONTROL IN SELECTED CAPITALIST COUNTRIES

The author presents in a rough outline the principles and ways of verifying relations of price rises, and the experience of selected capitalist countries, which have worked out in this field numerous principles, ways and devices being also of significance for other socio-political systems. The three-element system of control, selection and verification of price rises: (1) institutions, (2) forms and methods, (3) principles of verification and selection of price increase have been discussed in the article on the example of the following countries: Holland, Great Britain, France, Belgium, Sweden, Italy, USA and Austria. The article ends with conclusions concerning regularities and national differences in the central control of an upward movement of prices, and conditions determining effectiveness of such control. These conditions include:

- elaboration of clear and overt principles of economically justified "pass on", transfer onto prices of products of increases in prices of purchasing objects of labour, as well as growth of wages and other items of costs;

dania, wnioskodawcy narażają się na krytykę i są zmuszeni do dodatkowych informacji i wyjaśnień, co w oczach opinii publicznej może osłabiać prestiż firmy. Obawa przed ewentualnym negatywnym oddźwiękiem hamować musi tendencje do składania wniosków zawierających wygórowane żądania wzrostu cen". S z t y b e r, Metody państwowej regulacji..., s. 130.

- putting into effect parallelly, successively or jointly various solutions aiming at restricting an upward movement of prices, adjusting them to conditions and needs of non-market verification and selection of price rises;
- solving a mechanism of control of price rises and its institutional side, including setting up an organ of verification and selection of price rise applications, involvement of a factor of experts, public opinion and interested social organizations such as e.g. trade unions, social federations.